

Mezei József¹

Könyvismertető

Jobst Ágnes *Hontalan hadsereg?* *Epizódok a hidegháborús hírszerzés* *történetéből* című művéről

Az idei év első felében került a könyvesboltok polcaira a bemutatandó mű, amely egy újabb részterületét bontja ki a 20. századi magyar állambiztonsági múltnak. A könyv a *Modern Magyar Történelem* (sorozatszerkesztők: Ablonczy Balázs, Müller Rolf) című könyvsorozat részeként jelent meg. A mű elsődlegesen az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának iratanyagaira támaszkodva a második világháború után kivándorolt magyar állampolgárok útkeresésébe, valamint a magyar állambiztonsági szerv ezzel kapcsolatos tevékenységébe enged bepillantást.

Jobst Ágnes diplomáját 1984-ben, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar nappali tagozatán szerezte magyar nyelv és irodalom szakos tanár – könyvtáros szakon. Doktori értekezését 2007-ben szintén az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskolájában védte meg. Értekezésének címe: *Önmegjelenítés és ellenségkép a Szabad Nép vezércikkeiben: 1946, 1950–1951*. 1997-től dolgozik az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL), illetve annak jogelődjénél. Kutatási területe: propaganda- és művelődéstörténet; magyar–keletnémet állambiztonsági kapcsolatok. A szerző már jól ismert az állambiztonság témaköre iránt érdeklődők előtt a korábban megtartott előadásai és írásbeli munkássága eredményeként.

A kötetet 2023. május 11–13. között, a Margitszigeten megtartott Margó Irodalmi Fesztivál nyitó előadásán mutatták be, ahol a beszélgetés során megismerhettünk néhány, a könyvben meg nem jelenő részletet is a munkáról, többek között a könyv megszületésének körülményei kapcsán. A szerző által elmeséltek szerint a történet kiindulópontja és középpontja a németországi Oberammergau, illetve az ott található katonai bázis volt. Egy korábbi, a keletnémet Állambiztonsági Minisztériumot (STASI) érintő, Berlinben folytatott kutatása során figyelt fel a bajorországi településre, majd 2017-ben az Információs Hivatal beküldte az ÁBTL-be a jogelőd szervezete által készített azon dossziét, amely az Oberammergauban található amerikai laktanyát érintő magyar állambiztonsági

¹ Egyetemi tanársegéd, Nemzeti Közszerzési Egyetem, e-mail: mezei.jozsef@uni-nke.hu

munka dokumentumait tartalmazta. A témakör azonban egy-egy szál mellett tovább volt fejthető, így nőtt a hontalan hadsereg története az oberammergaui események köré.

A könyv keménykötésű, külsőleg is tetszetős, és a borító természetesen összhangban van a tartalommal. A kötet titkosszolgálati jelenésekből származó illusztrációkat is tartalmaz, köztük tíz fényképet, amelyek a történetek egyes szereplőit ábrázolják, illetve egyet egy láthatatlan tintával írt kémjelentésről. Ezek a képi emlékek mind-mind segítik közelebb hozni az olvasóhoz a bemutatott témakört. A kötet könnyebb kezelhetőségét névmutató és személynévmutató is segíti.

A mű – az Előszót és az Összegzést nem beleértve – kilenc fejezetből áll. Az első fejezet a második világháborút követő időszak azon törekvéseivel foglalkozik (brüsszeli szerződés, az Európai Közös Véderő), amelyek valamilyen katonai szövetségi rendszer létrehozását célozták meg nyugat-európai részvétellel a Szovjetunió terjeszkedésének megakadályozása érdekében. A második fejezet a magyar menekültek helyzetét mutatja be, nehézségeiket a befogadó országokban, illetve a Magyarországra való visszatérés kapcsán. Külön taglalja a katonai emigráció útkereséseit, benne azokat a szervezeteket, elsődlegesen a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségéét (MHBK), amelyek megpróbálták összefogni a magyar katonákat és irányt mutatni nekik. Ezen szervezetek legfőbb célja az ország „felszabadítása”² volt, ennek érdekében együttműködések alakítottak ki és tartottak fenn, közöttük titkosszolgálati jellegűeket is. A szervezet ez utóbbi okból is a magyar állambiztonság látószögében volt. Ennek mértéke mai szemmel nézve döbbenetes, hiszen a könyv alapján 1956-ban a „magyar hírszerzés ügynökeinek 70 százalékát a MHBK vonalán foglalkoztatták”.³ Figyelemre méltó ismeret az is, hogy az MHBK 14–20 ezer tagot számlált, és nemcsak Európa országaiban, hanem az USA-ban és Kanadában is jelen volt. A harmadik fejezet bemutatja, hogy valós lehetőségként merült fel egy emigránsokból szervezett fegyveres erő felállítása, továbbá azt, hogy a magyar emigráció politikai és katonai vezetői milyen módon és céllal láttak lehetőséget ennek részeként az USA haderejével való katonai együttműködésre, illetve ez hogyan változott meg a Lodge-törvény⁴ kapcsán. Külön érdekessége ennek a résznek, hogy két emigráns magyar állampolgár szemüvegén keresztül bepillantathatunk az amerikai hadsereg akkori működésébe, kiképzési rendszerébe. A következő fejezetben megérkezünk a történet központi eleméhez, az Oberammergauban található, 1933-ban a német hegyivadászoknak épült, de 1945-től az amerikai hadsereg által működtetett és a Hawkins Barracks⁵ nevet viselő laktanyához. Az itt működő speciális kiképző központban készítették fel azon amerikai diplomatákat és hírszerzőket, akiket az európai szocialista országokba terveztek küldeni. A képzés egyik sarokköve – teljesen logikus módon – a nyelvtanítás volt, amelyben az amerikaiak támaszkodtak az adott országból származó menekültekre. A következő részben megismerjük a kiképző központ magyar nyelvi tagozatát, tanárait és a képzés egyes elemeit, a tagozat megszűnését. A körülmények okán természetesen a magyar állambiztonság lépéseket tett a kiképző központ, azon belül is elsődlegesen a magyar oktatók azonosítására, tevékenységük felderítésére, esetlegesen ügynökként való foglalkoztatásukra. Ezen túlmenően a magyar titkosszolgálat feladatkörébe tartozott, hogy a hazatérést fontolgató

² JOBST 2023: 39.

³ JOBST 2023: 43.

⁴ A törvény szerint külföldi állampolgárok is beléphettek az amerikai hadseregbe, és öt év aktív szolgálat után amerikai állampolgárságot kaptak. JOBST 2023: 18.

⁵ JOBST 2023: 13.

emigránsokban ezt az érzést erősítsék. Ennek kapcsán a kötetben példaként találkozhatunk az akkor Ausztriában élő Taby Árpád esetével is, akiről egy 1959-ben készült jelentés azt írta, közel járt ahhoz, hogy hazatérjen, de az állambiztonság munkatársai nem tették meg azokat a lépéseket, amelyek Taby tervének megvalósítását elősegíthették volna. Engedjenek meg nekem itt egy kis kitérőt, amely megmutatja, mennyire is érdekes ez a kis szál. Taby Árpád nevével más forrásokban is találkozhatunk,⁶ ezek szerint 1961-ben az ő közreműködésével vette fel a kapcsolatot, majd szervezte be az egyik amerikai titkosszolgálat dr. Egedy Lehel és dr. Egedy Elemér magyar állampolgárokát. Leegyszerűsítve – tudva persze azt, hogy az eseményekre más tényezők is hatottak –, amennyiben Tabyt az állambiztonságnak 1959-ben sikerül megerősítenie hazatérési szándékában, akkor két év múlva nem találják szembe vele magukat egy amerikai irányultságú kémelhárítási ügyben. A kötetre visszatérve, a hatodik rész megvilágítja, hogy milyen úton jutott el a magyar állambiztonság hírszerzése 1945-től az oberammergaui képző központig, az ügynökök milyen képzést kaptak, milyen eszközöket alkalmaztak (pl. tárgyi postaláda). A folytatás négy Németországban foglalkoztatott ügynök életét tárja elénk, az ügynöki sorsokkal járó speciális nehézségekkel is szembesítve az olvasót. Végül feltárnak az 1956-os forradalom kapcsán az USA-ba kivándorolt és az amerikai hadseregben szolgálatot vállaló magyarok helyzetének, valamint a hazatérésük érdekében tett magyar kísérleteknek egyes elemei. A kötet utolsó fejezete pedig keretbe foglalja a történetet. Megtudhatjuk belőle, hogy az európai szocialista országokban az '50-es évek első felében lezajlott felkelések hatására (is) az USA-ban 1960-ban végleg elvetették az emigránsokból álló fegyveres erő felállításának ötletét.

Összegezve, a könyv remek olvasmány, logikus gondolatmenet mentén, tudományos igényességgel mutatja be a magyar emigráció útkereséseit a második világháború utáni időszakban és a magyar állambiztonsági szerv ezzel összefüggő tevékenységét azon, egyes nemzetközi, illetve külföldi államok döntései mentén, amelyek meghatározóak voltak e téren. A tartalom és a cím teljesen összhangban van, azonban – talán nem véletlenül – a könyv minden lapján – igaz, néha csak a sorok között, de – megtaláljuk a hontalan hadsereg mellett a láthatatlan hadseregeket, a titkosszolgálatokat is. A mű által kicsit még jobban megismerhetjük és megérthetjük az érintett időszak titkosszolgálati eseményeit. A témakör közelebb hozását nagyban segíti, hogy a szerző több esetben ezt személyes életutak bemutatásán keresztül tárja elénk. A könyv nem hiányozhat a magyar történelem speciális szegmenseit megismerni vágyók polcairól, de különösen ajánlom az állambiztonság, azon belül is a hírszerzés iránt érdeklődő személyeknek, a szakterületet kutatóknak. Hasznos olvasmány lehet minden, a titkosszolgálatok működésének témakörével kapcsolatosan főiskolai, egyetemi tanulmányokat folytató hallgatónak és a nemzetbiztonság területén dolgozó szakembernek.

Felhasznált irodalom

BÁN Ernő (1966): *Kémek – hazaárulók*. Budapest: Zrínyi.

JOBST Ágnes (2023): *Hontalan hadsereg? Epizódok a hidegháborús hírszerzés történetéből*. Budapest: Jaffa.

⁶ BÀN 1966.